

STANISŁAW PAŹDZIOR

OSOBOWOŚĆ PSYCHONEUROTYCZNA W RELACJI DO POWAŻNEGO BRAKU ROZEZNANIA OCENIAJĄCEGO

W ostatnich latach w badaniach psychologicznych zwraca się coraz więcej uwagi na typ osobowości psychoneurotycznej. Powyższą kwestią zainteresowane są również osoby, które biorą udział w kościelnych procesach o nieważność małżeństwa¹, bowiem wśród różnych typów osobowości zaburzonej, które w sposób istotny mogą stać się przyczyną poważnego braku rozeznania oceniającego, jest osobowość psychoneurotyczna. Znajduje to potwierdzenie również w orzecznictwie Trybunału Roty Rzymskiej.

1. POJĘCIE OSOBOWOŚCI PSYCHONEUROTYCZNEJ

Jeszcze w literaturze lat osiemdziesiątych omawiane pojęcie było używane jako składowa określenia nerwicy. Osobowość tego typu charakteryzowała bardzo niska odporność na stres i trudne sytuacje. Widoczne były u niej zwykle silne konflikty motywacyjne². Używano pojęcia pejoratyw-

---

Ks. dr hab. STANISŁAW PAŹDZIOR – prof. KUL, kurator Katedry Prawa Małżeńskiego i Rodzinnego Sekcji Prawa Kanonicznego Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL; adres do korespondencji: 20-950 Lublin, Al. Raławickie 14.

¹ W dniach 16 i 17 stycznia 1999 r. w KUL odbyło się sympozjum pt. *Causae naturae psychicae... can. 1095, 3*. Wzięli w nim udział głównie biegli sądowi oraz pracownicy katolickich poradni rodzinnych. Referaty wygłoszone pierwszego dnia sesji były poświęcone osobowości psychoneurotycznej.

² *Słownik psychologiczny*, red. W. Szewczuk, Warszawa 1985, s. 171.

nego, określając nie cechy osoby, ale osobę jako neurotyka. Rozumiano przez to człowieka o skłonnościach do reakcji nerwicowych lub chorego na nerwicę³. W tradycyjnej psychologii za zaburzenia neurotyczne uznano kilka postaci nerwicy, u których podstaw jest lęk: nerwicę lękową, fobię, nerwicę natręctw, nerwicę histeryczną, nerwicę depresyjną i hipochondrię⁴.

Osobowość psychoneurotyczna (neurotyczna) jest zbudowana wokół lęku podstawowego, którego źródłem jest wyparta wrogość w stosunku do źle kochających dziecko rodziców, a później zgeneralizowana i ujawniona w stosunku do innych ludzi. Objawy nerwicy są zewnętrznymi objawami osobowości neurotycznej i tkwiącego w niej konfliktu pomiędzy „ja podstawowym” a „ja idealnym” i wielu innych konfliktów, choć reakcje podobne do osobowości nieprzystosowanej wywołuje inny mechanizm i stosuje się inne metody terapii⁵. Bezpośrednią oznaką ukrytego konfliktu jest zmęczenie niepokojem, depresją, niezdecydowaniem, inercją, wyizolowaniem oraz niekonsekwencja osób w niego uwikłanych⁶.

Osobowością psychoneurotyczną nazywamy osobowość ukształtowaną tak, że jednostka nią obdarzona konstruuje cele życiowe nieadekwatne do swoich możliwości i uzdolnień⁷. Tego rodzaju zaburzona osobowość wyraża się w postaci nadmiernie nasilonych potrzeb: potrzeby uczucia i aprobaty, potrzeby władzy, prestiżu i posiadania, potrzeby zależności oraz potrzeby izolacji. Głównym celem neurotycznych potrzeb jest również uzyskanie poczucia bezpieczeństwa przez redukcję lęku podstawowego. Tymczasem z powodu wewnętrznej sprzeczności tych potrzeb one same stają się potencjalnym źródłem lęku. Jest to typowy mechanizm błędnego koła nerwicowego. Potrzeby neurotyczne charakteryzują się poza tym irracjonalnością, sztywnością, przymusowością oraz rozbieżnością między możliwościami jednostki a jej rzeczywistymi osiągnięciami. „Neurotyczną potrzebę uczuć cechuje zachłanność, zazdrość, żądanie miłości bezwarunkowej i „wiecznej” przy własnej niezdolności do przeżywania uczuć i dawania ich innym. Prawdziwe „ja”, zamiast być siłą integrującą i pobudzającą do indywidualnego rozwoju, staje się terenem walki przeciwstawnych tendencji. W związku z tym człowiek jakby oddala się od rzeczywistości prawdziwego „ja”, nie akceptuje swojego „ja” real-

---

³ Tamże, s. 174.

⁴ P. G. Z i m b a r d o, F. L. R u c h, *Psychologia i życie*, Warszawa 1994, s. 456-462.

⁵ J. K o r a l e w i c z, *Autorytaryzm, lęk, konformizm*, Wrocław 1987, s. 54.

⁶ E. R i n g e l, *Nerwica a samozniszczenie*, Warszawa 1992, s. 31.

⁷ A. R o g i e w i c z, M. R o g i e w i c z, *Zarys metod psychoterapii*, [w:] *Zarys metod leczenia w psychiatrii*, red. A. Bilikiewicz, Warszawa 1987, s. 206.

nego i w jego miejsce stwarza wyidealizowany obraz własnej osoby, zgodny z nerwicowymi potrzebami. Im większa niezgodność wyidealizowanego „ja” z rzeczywistością, tym silniejsza nienawiść do autentycznego „ja” realnego, co z kolei zwiększa jeszcze bardziej stopień idealizacji „ja” i narastanie rozbieżności”⁸.

Do najbardziej charakterystycznych cech osobowości neurotycznej należy chroniczne zagrożenie pozytywnej samooceny, której źródłem jest nieprawidłowo ukształtowany obraz samego siebie. Na tym rdzeniu nawarstwiają się takie cechy, jak: silna potrzeba sukcesów, przy towarzyszącym jej lęku przed porażką, silna potrzeba akceptacji i lęk przed odrzuceniem emocjonalnym, ogólne poczucie zagrożenia i emocjonalna nadwrażliwość, poczucie winy lub krzywdy czy wreszcie ambiwalencja zachowań⁹.

Osoby o skłonnościach neurotycznych cechują się silniejszą tendencją do przeżywania rozmaitych negatywnych emocji, włącznie z częstymi epizodami lęku, depresji i wrogości, a także z nasiloną skłonnością do introspekcji i nawracania tych samych myśli (ruminacje). Osoby neurotyczne cechują się negatywizmem w postrzeganiu świata oraz skłonnością do koncentrowania się na negatywnych aspektach własnej osoby. Gorzej radzą sobie ze stresem, często chronicznym i o wysokim poziomie¹⁰. Poza tym, że charakteryzują ich stany lękowe i zmienne nastroje, przeżywają konflikty, których nie potrafią rozwiązać, symptomy – ogólne bądź uzależnione od formy nerwicy – odmienny typ reaktywności. Ponieważ zaburzenia neurotyczne mają charakter funkcjonalny, wywołują czynniki psychogenne, a na ich utrwalenie w dużym stopniu mają wpływ mechanizmy i prawa uczenia się. Nieprzystosowanie neurotyczne obejmuje elementy już zmienionych sposobów reagowania, które powstały, utrwaliły się i stały się częścią nowego, odmiennego sposobu bycia¹¹.

W perspektywie poznawczej neurotyka przeważają schematy ogólne, opisujące, w jaki sposób ludzie na ogół zachowują się w sytuacjach społecznych, i oddzielnie odnoszą się do zachowań konkretnych osób. W ich wypowiedziach często padają określenia typu: nigdy, nikt, zawsze, wszyscy ludzie, każdy itp.¹²

---

⁸ A. J a k u b i k, *Zaburzenia osobowości*, Warszawa 1997, s. 44-45.

⁹ R i n g e l, dz. cyt., s. 37-38.

¹⁰ P. E k m a n, R. J. D a v i d s o n, *Natura emocji. Podstawowe zagadnienia*, Gdańsk 1998, s. 86.

¹¹ O. K o n d a s, *Psychologia kliniczna*, Warszawa 1984, s. 257.

¹² Zagadnienie to omawia bardziej szczegółowo J. Reykowski – zob. t e n ż e, *Orientacje społeczne jako element mentalności*, Warszawa 1992.

Ostatnie badania podkreślają, że jedną z dominujących cech neurotyków w naszych czasach jest ich nadmierna zależność od aprobaty lub uczucia innych osób. U neurotyków występuje sprzeczność między pragnieniem uczucia a własną niezdolnością do jego przeżywania czy dawania innym. Wygórowane żądania, aby ich własne pragnienia były respektowane, mogą iść w parze z równie wyraźnym brakiem troskliwości wobec innych. W postawach neurotyków spotyka się czyny skierowane przeciwko komuś, takie jak atakowanie, ublizanie, naruszanie cudzych praw. Zaburzenia tego typu ujawniają się w dwojaki, zupełnie odmienny sposób: albo skłonności do agresji, dominacji, nadmiernych wymagań, rozkazywania, oszukiwania czy krytykowania, albo też – u innych – odwrotnie, neurotycy na zewnątrz przyjmują postawę ludzi oszukanych, zdominowanych, podporządkowanych lub poniżanych i nie uświadamiając sobie, że jest to wyłącznie ich własna postawa, trwają w smutnym przekonaniu, że cały świat jest przeciwko nim i próbuje narzucić im swoją wolę¹³.

Neurotyk tworzy skale wartości oraz normy i zasady wewnętrznie sprzeczne i niekonsekwentne. Tworzy nierealistyczne i często niemożliwe do urzeczywistnienia plany działań, podejmuje je i porzuca bez zrozumiałego uzasadnienia. Nie uczy się na błędach. Osobowość neurotyczna ma szczególnie zaburzony rozwój emocjonalny. Poza tym wymagania neurotyka cechuje tak drastyczny egocentryzm, że osoba taka jest przekonana, iż powinna otrzymać wszystko, na czym jej zależy¹⁴. Neurotyk sprawia wrażenie osoby, która postrzega wszystko w kategoriach winy i kary. Z tego powodu cały czas przyjmuje postawę obronną i trudno mu wyobrazić sobie sytuację, w której jej konkretne działania prowadzą do konkretnych skutków¹⁵.

Tego typu zaburzona osobowość doszukuje się źródeł swego cierpienia tam, gdzie ich nie ma. Swój szczególny stan przypisuje swojej „winie”, podczas gdy naprawdę cierpi dlatego, że w rzeczywistości nie jest taka jak jej wyidealizowany wizerunek siebie. Może odczuwać stratę, jeśli zostanie rozłączona z ukochaną osobą, przypisując swój smutek głębokiej miłości, podczas gdy w istocie targają nią drzemające w niej siły i nie potrafi znieść życia w pojedynkę. Błędnie interpretuje własne uczucia i jest przekonana, że cierpi, podczas gdy naprawdę kipi w niej gniew¹⁶.

¹³ K. H o r n e y, *Neurotyczna osobowość naszych czasów*, Poznań 1993, s. 28-29.

¹⁴ A. R o g i e w i c z, M. R o g i e w i c z, dz. cyt., s. 206-209.

¹⁵ K. H o r n e y, *Nasze wewnętrzne konflikty. Konstruktywna teoria nerwic*, Poznań 1994, s. 177.

¹⁶ Tamże, s. 171.

W komunikowaniu się neurotycy są skoncentrowani na innych ludziach i kontekście sytuacyjnym, pomijają natomiast własne ja. Jako nadawcy mają trudności w ekspresji siebie, a jako odbiorcy – trudności w rozpoznawaniu sygnałów lęku, złości i potrzeb seksualnych. W kwestii poznawczej tworzoną sędziom nie towarzyszy poczucie zdecydowanej ich pewności¹⁷.

W nerwicach lękowych wada wolności wewnętrznej wyboru nie jest już przypuszczeniem wątpliwości, ponieważ pewne okoliczności powstałe przy nerwicach, a przejawiające się poszczególnymi zaburzeniami pochodzenia neurotycznego, powodują zawsze pewne skrępowanie. Tego rodzaju skrępowanie staje się przyczyną niedopuszczenia decyzji wystarczająco wolnej¹⁸.

2. ETIOLOGIA OSOBOWOŚCI PSYCHONEUROTYCZNEJ

Nowoczesne społeczeństwa trawi swoista choroba w postaci osamotnienia, niedorozwoju osobowości polegającej na tym, że człowiek przestrzeń swoich myśli, przeżyć i dążeń zawęża do siebie. Efektem jest niemożność transcendencji własnego „ja”¹⁹. Wartość społeczna i etyczna człowieka, jego zdolność twórczego i odpowiedzialnego działania kształtuje przede wszystkim życie w rodzinie²⁰. Na skutek negatywnego doświadczenia autorytetu zostało ukształtowane już kilka pokoleń Polaków o słabym „ja”, niedorozwoju jaźni, braku jasnego poczucia siebie, braku wiary we własne siły, głębokiej niepewności co do własnej wartości²¹.

Zaburzenia psychonerwicowe pozostają w związku z niedostosowaniem do potrzeb dziecka sposobem wychowania przez rodziców w okresie wzrastania,

---

¹⁷ L. Grzesiuk, K. Korpołewska, *Zaburzenia komunikowania się neurotyków, ich poznawcze uwarunkowania i psychoterapia*, [w:] *Zaburzenia komunikowania się neurotyków, osobowościowe wyznaczniki nerwicy i psychoterapia*, red. L. Grzesiuk, Warszawa 1988, s. 58-59.

¹⁸ Ch. Lefebvre, *L'évolution actuelle de la jurisprudence matrimoniale*, „Revue de Droit Canonique”, t. XXIV, Paris 1974, s. 335.

¹⁹ L. Dyczewski, *Człowiek zagrożony w rodzinie i ocalony przez rodzinę*, [w:] *Człowiek w poszukiwaniu zagubionej tożsamości*, Lublin 1987 s. 117.

²⁰ W. Szewczyk, *Przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę. Przygotowanie bliższe do małżeństwa*, Warszawa 1992 s. 32.

²¹ A. Błaszczyk, *Drogi do małżeństwa wobec wartości*, [w:] *Małżeństwo w prawie świeckim i prawie kanonicznym*, red. B. Czech, Katowice 1996, s. 275.

a dalej z nieprawidłowymi warunkami wychowania szkolnego. Jak wskazują badania, wszystko to prowadzi prawdopodobnie do zmniejszenia zakresu psychicznej wydolności funkcjonalnej. Tego rodzaju sytuacja w związku z częstszymi w późniejszym życiu sytuacjami przełomowymi i obciążeniowymi może powodować wystąpienie zaburzeń psychoneurotycznych w zwiększonym wymiarze. Występowaniu tego typu zaburzeń sprzyjają nader sztuczne warunki życia w wielkich miastach, z niezadowolającymi możliwościami rozwijania psychicznie zdrowej aktywności w czasie wolnym od pracy, ze znaczną izolacją jednostek, rozpadem wielopokoleniowych rodzin oraz niewystarczającą aktywnością cielesną. Szkodliwie działa tu także błahość osobistych, ideologicznie uwarunkowanych celów życiowych oraz treści życia; nikły wymiar interakcji i integracji z większą grupą, mogącą udzielić wsparcia; niewielki zakres emocjonalnie zadowolających doświadczeń i związków uczuciowych z zasadniczym środowiskiem ludzkim, a mianowicie z innymi osobami w miejscu pracy, w obszarze mieszkalnym lub w kręgu znajomych²².

Badania potwierdzają, że do najważniejszych czynników, które mogą doprowadzić do neurotyzacji dziecka, należy zaliczyć: 1) neurotycznych rodziców; 2) brak z ich strony miłości; 3) miłość o charakterze posesywnym; 4) zaburzenia w strukturze rodziny; 5) struktura społeczeństwa²³. Okazuje się, że matki dzieci niedojrzałych są osobami wysoce neurotycznymi, niedojrzałymi do roli matki i żony, przejawiają głównie postawy nadopieczunkowe w stosunku do dzieci. Już w fazie identyfikacji dziecko ma „sumienie wspólne” z matką. Ona staje się dla dziecka „osobową normą etyczną”. Przykład matki służy formacji i jest dla małego dziecka doświadczeniem wszechmocy²⁴.

Charakter związku z partnerem określony jest przez deficyty wyniesione z kolejnych faz rozwoju w rodzinie pochodzenia²⁵. Przedstawiciele systemowego podejścia do rodziny wskazują, że członkowie rodzin o zaburzonym systemie osobowości mają tendencję do powtarzania znanych sobie nieefektywnych wzorów zachowań lub nasilania ich. Bazę konfliktów stanowią bo-

---

²² J. S t r o j n o w s k i, *Nerwice i zespoły nerwicowe jako ewentualna przyczyna niezdolności do zawarcia małżeństwa*, [w:] *Kościelne prawo procesowe. Materiały i studia*, t. 2, red. A. Dzięga, M. Greszata, Lublin 2002, s. 29.

²³ R i n g e l, dz. cyt., s. 39.

²⁴ A. J. N o w a k, *Psychogeneza sumienia*, [w:] *Homo meditans XII: Miłość większa niż grzech*, Lublin 1996, s. 116-117.

²⁵ B. B o j a r s k a, *Skrypty życiowe a konflikty jawne i ukryte w małżeństwie*, Warszawa 1995, s. 34.

wiem nieuświadomione, wczesnodziecięce potrzeby, określane jako ukryte, albowiem sprzeczności wynikają z dążeń nie nazwanych²⁶.

Przyczyną ukształtowania się osobowości psychoneurotycznej mogą być także choroby psychosomatyczne w rodzinie pochodzenia. Tego rodzaju choroby powstają w okresie, w którym matka ma decydujące znaczenie psychologiczne. Za „ojcowskie” zaś uważa się nerwice anankastyczne i histerie. Badacze omawianego zagadnienia zwracają uwagę, iż w każdej rodzinie występuje dziedzicznie uwarunkowana słabość jakiegoś narządu. Przyczynia się do tego wewnętrzna konieczność psychiczna, przymus realizowania neurotycznego wzorca zachowania, np. szalony pośpiech osób chorych na chorobę menażerską. Tak więc zneurotyzowana struktura rodziny sięga samych korzeni każdego nowego życia²⁷.

Innym czynnikiem, który może mieć wpływ na powstanie osobowości psychoneurotycznej, jest patologiczny lęk. Tego rodzaju lęk jest zawsze wyrazem zaburzenia rozwoju *ego* i braku dostatecznie wyraźnej granicy między wnętrzem a środowiskiem zewnętrznym osoby neurotycznej. U neurotyka sytuacje stosunkowo łagodne wywołują przykre doznania. Problemy, w jakie jest uwikłany, są dla niego bardzo trudne. Każda próba zbliżenia się do tych problemów powoduje nasilenie się lęku²⁸.

Zauważa się ponadto, iż przyczyną powstania osobowości neurotycznej mogą być czynniki dziedziczne. Badania naukowe wykazały – po zbadaniu ponad 400 par bliźniąt jedno- i dwujajowych, wychowywanych razem lub oddzielnie – że dziedziczność wyjaśnia około 55% wariacji neurotyzmu²⁹.

3. PODEJŚCIE KULTUROWE KAREN HORNEY

Najszerzej kwestią neurotyczności zajmowała się Karen Horney. Najważniejszym pojęciem w koncepcji Horney jest pojęcie lęku podstawowego, który definiuje ona jako „uczucie doznawane przez dziecko, iż jest ono osamotnione i bezradne w potencjalnie wrogim świecie, w którym zagrożeniem jest [...]”

---

²⁶ Tamże, s. 49, 56-60.

²⁷ R i n g e l, dz. cyt., s. 91-108.

²⁸ A. J a k u b i k, *Podstawowe kierunki psychiatrii dynamicznej*, Warszawa 1989, s. 136-139.

²⁹ E k m a n, D a v i d s o n, dz. cyt., s. 87.

bezpośrednia lub pośrednia dominacja, obojętność, niekonsekwentne postępowanie, brak poszanowania jego indywidualnych potrzeb, brak rzeczywistego pokierowania nim, poniżające je postawy, okazywanie mu zbyt wiele podziwu lub jego brak, brak wiarygodnej serdeczności, zmuszanie go do stawiania po czyjejś stronie w sporach między rodzicami, zbyt wiele lub mało obowiązków, nadmierna opiekuńczość, izolowanie od innych dzieci, niesprawiedliwość, dyskryminacja, niedotrzymywanie przyrzeczeń, wroga atmosfera itp.”³⁰ Wymienia ona dziesięć potrzeb, które nazwała „neurotycznymi”, ponieważ są one irracjonalnym rozwiązaniem problemów:

1. *Neurotyczna potrzeba uczucia i uznania*, którą cechuje niewybiórcze pragnienie podobania się innym i spełniania ich oczekiwań. Jednostka zabiega o dobrą opinię innych i jest niezwykle wrażliwa na wszelkie oznaki odtrącania czy nieprzychylności;

2. *Neurotyczna potrzeba partnera, który weźmie w swe ręce życie danej osoby*. Osoba taka jako pasożyt przypisuje nadmierną wartość miłości i obawia się bardzo, że zostanie porzucona, osamotniona;

3. *Neurotyczna potrzeba zamykania swego życia w wąskich granicach*. Taki człowiek jest niewymagający, zadowala się małym, woli pozostać na uboczu i nade wszystko ceni skromność;

4. *Neurotyczna potrzeba władzy*, która wyraża się w pożądaniu władzy dla niej samej, w zasadniczym braku poszanowania dla innych oraz w bezkrytycznej gloryfikacji siły i pogardzie dla słabości. Odmianą tej potrzeby jest potrzeba wiary we wszechmoc woli, przekonanie, że można wszystkiego dokonać przez posłużenie się siłą woli;

5. *Neurotyczna potrzeba wykorzystywania innych*;

6. *Neurotyczna potrzeba prestiżu*. Decydujące znaczenie dla takiej osoby ma uznanie, jakie okazują jej inni;

7. *Neurotyczna potrzeba podziwu własnej osoby*. Osoba pragnie być podziwiana za to, co sobie przypisuje, a nie za to czym jest;

8. *Neurotyczna ambicja dotycząca osobistych osiągnięć*;

9. *Neurotyczna potrzeba samowystarczalności i niezależności*. Osoba, rozczarowana próbami nawiązania ciepłych, satysfakcjonujących stosunków z ludźmi, odsuwa się od innych i nie chce wiązać się z nikim ani z niczym, staje się „samotnikiem”;

10. *Neurotyczna potrzeba perfekcji i nienaruszalności*. Obawiając się popełnienia błędów i spotkania się z krytyką, osoba stara się być nieomylna

---

³⁰ H o r n e y, *Nasze wewnętrzne konflikty*, s. 38.

i niedostępna. Poszukuje w sobie skaz, aby można je było zamaskować, za-
nim staną się widoczne dla innych³¹.

4. OSOBOWOŚĆ PSYCHONEUROTYCZNA W RELACJI DO MAŁŻEŃSTWA

Cechy osobowości neurotycznej ukazują również niekorzystne oddziaływa-
nie w relacjach małżeńskich. Neurotyczność wykazywana przez małżonków
zawsze utrudnia stworzenie harmonijnej i trwałej więzi w małżeństwie. Po-
nadto neurotyczne rozminięcie z sobą samym może obejmować wszystkie
sfery, od najniższej po najwyższą, nie wyłączając światopoglądu i wiary³².
Osoba neurotyczna w zawartym małżeństwie swoimi zachowaniami wywołuje
wiele sytuacji konfliktowych. Wiele energii marnuje się w nich przez narze-
kania, zarzuty, by zmienić drugą osobę, przez groźby, obwinianie jej lub
zmuszanie do podporządkowania się³³.

Neurotyczność jednego z partnerów małżeńskich utrudnia małżonkom
nawiązanie trwałej więzi psychicznej, gdyż jest on osobą chwiejną emocio-
nalnie, mało odporną, pełną lęków, drażliwą, zmienną, skoncentrowaną na
sobie³⁴. Nadmiar negatywnych doświadczeń uniemożliwia mu wypracowanie
optymalnych sposobów zachowania się w sytuacjach nowych, nieznanych,
a nierzadko obiektywnie trudnych³⁵. Osoba neurotyczna w zawartym przez
siebie małżeństwie nie jest zdolna do oceny własnych konfliktów, zwłaszcza
w sferze uczuć³⁶. Małżonek taki manifestuje wyłącznie zachowania regre-

---

³¹ Cyt. za: C. S. H a l l, G. L i n d z e y, *Teorie osobowości*, Warszawa 1994, s. 219-220.

³² R i n g e l, dz. cyt., s. 11.

³³ M. H. P a d o v a n i, *Uleczyć zranione uczucia. Jak przezwyciężać trudności życiowe*, Kraków 1998, s. 103-112.

³⁴ M. B u ś k a, *Czynniki utrudniające lub uniemożliwiające integrację partnerów w małżeństwie oraz źródła zaburzeń więzi małżeńskich*, [w:] *Małżeństwo w prawie świeckim*, s. 289.

³⁵ M. O l e ś, E. J a n u s z e w s k a, S. S t e u d e n, *Osobowościowe uwarunkowania reakcji na sytuacje frustracyjne u dzieci neurotycznych i zdrowych*, [w:] *Wykłady z psychologii KUL*, red. A. Januszewska, P. Oleś, T. Witkowski, t. VI, Lublin 1992, s. 347.

³⁶ L. G r z e s i u k, *Zaburzenia komunikowania się neurotyków; osobowościowe wyznaczniki nerwicy i psychoterapia*, Warszawa 1988, s. 58-59.

sywne, gdyż jednostronnie oczekuje od małżeństwa nieustannego zaspokajania swoich potrzeb, wsparcia, czułości i bierności, sądzi bowiem, iż ma prawo zaspokajać swoją nienasyconą potrzebę nadrobienia braków z powodu ogromnych frustracji, jakim podlegał w dzieciństwie. Człowiek rozpieszczany i chroniony w dzieciństwie wymaga, by w małżeństwie taki stan rzeczy trwał nadal³⁷. Innym, przeciwstawnym typem neurotyków są osoby szukające w związku z partnerem potwierdzenia się w roli przywódcy, zbawcy, supermana czy niezmordowanego pomocnika. Dlatego unikają każdego zachowania, które można by zinterpretować jako przejaw dziecinnej słabości³⁸.

W neurotycznych parach małżeńskich obserwuje się większą liczbę obszarów objętych znaczniejszym nasileniem konfliktów. Małżonkowie z zaburzoną w ten sposób osobowością nie są zdolni do oceny własnych konfliktów, zwłaszcza w sferze uczuć³⁹. W rodzinach o tego typu zaburzonej osobowości potomstwo ma tendencję do powtarzania znanych sobie nieefektywnych wzorów zachowań lub ich nasilania. Bazę konfliktów stanowią nieuświadomione, wczesnodziecięce potrzeby określane jako ukryte, gdyż sprzeczności wynikają z dążeń nie nazwanych⁴⁰.

Neurotyczne dopasowanie się do partnera najczęściej o zaniżonym poczuciu własnej wartości, aby znaleźć jego akceptację, jest zaprzeczeniem miłości i akceptacji w związku. Rodzi ono w małżeństwie i rodzinie wiele sytuacji konfliktowych. Dużo energii marnuje się w takich związkach wskutek narzekania, zarzutów, które mają zmienić drugą osobę, czy przez groźby, obwinianie jej, zmuszanie do podporządkowania się⁴¹.

Osobowości neurotyczne prowadzą do głębokich i nie dających rozwiązać się konfliktów, zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych. Silne poczucie lojalności zazwyczaj pozostaje w związku z cechami osobowości bierno-zależnej, z bezkrytycznym przyjmowaniem sugestii i nakazów rodzicielskich, z niezdolnością do wypracowania własnego zdania i osobistego podejmowania decyzji. Infantylnie przywiązanie jednego z małżonków do swego rodzica, najczęściej syna do matki, sprawia, że nie jest on zdolny do emocjonalnego zaangażowania się w związek z inną kobietą. Młodzi ludzie wychowani w rodzinach nie dających im szans prawidłowego rozwoju z trudem osiągają doj-

---

³⁷ W. J u n g, *Związek dwojga, psychoanaliza pary*, Warszawa 1996, s. 26-27.

³⁸ Tamże.

³⁹ B o j a r s k a, dz. cyt., s. 32.

⁴⁰ Tamże, s. 56-60.

⁴¹ P a d o v a n i, dz. cyt., s. 103-112.

rzałość osobowości w stopniu wystarczającym do przezwyciężania konfliktów małżeńskich. W tych okolicznościach, postrzeganych jako sytuacja bez wyjścia, dochodzi do neurotyzacji i do pojawienia się depresji oraz napadów lęku⁴².

Zauważa się, że gdy chory cierpi na nerwicę, wszelka dynamika prawna jakichkolwiek dostosowań sądowych, a nawet formułowanie praw, mające na celu wykazanie, że dana osoba w chwili zawierania małżeństwa mogła mieć wolność woli, jest bardzo nikła. Neuroza nigdy nie staje się faktycznym inhibitorem wyrażania zgody małżeńskiej. Z tego powodu przeniesienie ocen, stwierdzeń oraz ustaleń psychiatrycznych lub psychologicznych na teren kategorii kanonistycznych zależy od tego, czy sformułowania konkluzji opinii biegłych zawierają odniesienie do kategorii kanonistycznych czy też nie⁴³.

Ponieważ nerwice są chorobą powodującą zaburzenia osobowości, biegli sądowi często są proszeni o ustalenie kategorii „dojrzałości psychicznej”, którą oceniają jako punkt końcowy rozwoju osobowości, podczas gdy dojrzałość w sensie kanonistycznym stanowi tylko minimum wymagane do ważnej zgody małżeńskiej⁴⁴.

5. WPŁYW OSOBOWOŚCI PSYCHONEUROTYCZNEJ NA POWAŻNY BRAK ROZEZNANIA OCENIAJĄCEGO W ORZECZNICTWIE SĄDOWNICTWA KOŚCIELNEGO

W orzecznictwie rotalnym zauważa się, iż psychopatia może nasilać reakcje neurotyczne. W przypadku, gdy mówi się o osobowej psychopatii i konstytutywnej psychozie, owe zaburzenia wpływają na występowanie nerwic u człowieka⁴⁵. Jeżeli stopień tego zaburzenia jest ciężki, osoba taka jest niezdolna do relacji interpersonalnych, ponieważ nie potrafi krytycznie ocenić,

---

⁴² S t r o j n o w s k i, dz. cyt., s. 32-33.

⁴³ L. A l c o n a, *La incapacita psicologica nella formazione del consenso matrimoniale. Considerazioni di psichiatria dinamica in libro. Perturbazioni psichiche e consenso nel matrimonio canonico*, Roma 1976, s. 92 – cyt. za: K. G r a c z y k, *Osobowość neurotyczna a psychiczna niezdolność do zawarcia związku małżeńskiego*, [w:] *Kościelne prawo procesowe*, t. 2, s. 45.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Dec. z 15 VI 1978 r. c. Stankiewicz, „Monitor Ecclesiasticus”, 104 (1979), s. 52.

że wspólnota małżeńska zakłada konieczność wielkiego wysiłku w wypełnianiu istotnych zadań małżonków. Jej świadomość jest często wypełniona lękami o siebie czy też o drugą osobę⁴⁶. Brak jej minimum zdolności do krytycznej oceny własnego postępowania. W tego rodzaju przypadku trudno oczekiwać, żeby ktoś zobowiązywał się do czegoś, czego nie potrafi rozeznąć w stopniu wymaganym przez prawo⁴⁷.

Jak zauważa sędzia rotalny, osoby z tak zaburzoną osobowością są pozbawione pełnej wolności w działaniu, a w niektórych przypadkach ograniczenie to może przybrać stopień bardzo poważny, aż do całkowitego braku wolności, co uniemożliwia brak właściwego rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich⁴⁸. Podobne stwierdzenie znajdujemy w wyroku rotalnym z 15 maja 1997 r. c. De Lanversin⁴⁹.

Wpływ podświadomości na świadomość tego typu osobowości jest znaczny i jakkolwiek nie znosi on całkowicie sądu moralnego, może go w znacznym stopniu zmniejszyć, wpływając ujemnie na podjęcie decyzji o małżeństwie. W innych przypadkach, przy zachowaniu zdolności osądu krytycznego, wpływ ten może zakłócić zdolność chcenia. W obydwu jednak przypadkach osoba dotknięta takimi zaburzeniami doznaje zakłóceń w ocenie lub wyborze, lub w obydwu dziedzinach, przestaje być odpowiedzialna przynajmniej w części, a zatem jej wolność pozostaje ograniczona właśnie dlatego, iż jest uwarunkowana przez patologiczną podświadomość⁵⁰.

---

⁴⁶ Dec. z 26 X 1972 r. c. Anné, „Ephemerides Iuris Canonici”, 29 (1973), s. 110: „Sunt infirmitates quae generice aestimatae, sub specie nervosim enumerantur, dum si pressius, in quodam casu particulari, considerantur, re vera etiam qualitates psychopaticas prae se fuerunt...”.

⁴⁷ Dec. z 5 VI 1941 r. c. Heard, „Sacrae Romanae Rotae Decisiones” (dalej: SRRD), 33 (1941), s. 489.

⁴⁸ Dec. z 12 X 1979 r. c. Pinto, [w:] *Incapacitas (can. 1095) nelle „sententiae selectae coram Pinto” (a cura di P. A. Bonnet e C. Gullo)*, Citta del Vaticano 1988, s. 182-185; dec. z 24 V 1980 r. c. Di Felice, „Monitor Ecclesiasticus”, 113 (1988), s. 230-231.

⁴⁹ „Monitor Ecclesiasticus”, 124 (1999), s. 466: „Quapropter incapax revera est consensus matrimoniale ponendi qui, affectus psychosi aut gravi psychopathia anut gravi nervosi, libera voluntate matrimonium elicere non valet. Quod ex praefatis anomaliis fieri potest propter impulsus inconsultos, quos patiens reprimere nequeat, aut propter constantem anxietatem, qua firmam dicisionem determinare non potest, aut propter perturbatam ordinationem intellectus et voluntatis”. Sędzia rotalny powołuje się na dec. z 14 V 1984 r. c. Di Felice.

⁵⁰ Dec. z 31 V 1985 r. c. Pinto, [w:] *Incapacitas*, s. 321-322; por. dec. z 15 V 1987 r. c. De Lanversin, „Monitor Ecclesiasticus”, 124 (1999), s. 466: „Nevrotica exinde turbatio nonnunquam validitatem consensus praecipere potest. Mentis turbatio etenim gravis, praesertim si est accidentalis et transiens, magis immediatae afficere potest voluntatem quam ipsum intellectum, ut in casu abnormis anxietatis vel vanae extremaeque formidinis mentem graviter

W przypadku nerwic, które wpływają na psychikę osoby chorej, powodując zaburzenia emocjonalne oraz poznawcze, prowadzące do niemożności nawiązania relacji interpersonalnej, sędzia, dokonując transpozycji według własnego rozeznania, jest zobowiązany do oceny i postawienia rokowania dalszego szczęśliwego pożycia małżeńskiego. Dla postępowania sądów kościelnych w tego rodzaju przypadkach bardzo ważne są ekspertyzy biegłych. Zawsze jednak powinno się pamiętać o stosowaniu podkategorii jurysprudencajnych. Chodzi tu o wyodrębnioną władzę czy zdolność krytycznej oceny⁵¹.

Jedną z odmian osobowości psychoneurotycznej, która może być przyczyną poważnego braku rozeznania oceniającego, jest neurastenia, która niekiedy rodzi niedojrzałość emocjonalną⁵². W ustaleniu stopnia braku rozeznania oceniającego u neurasteników doniosłą rolę odgrywa ustalenie źródła neurastenii. W niektórych przypadkach neurastenia jest dziedziczona po przodkach, niekiedy rozwija się pod wpływem chorób, które dotyczą strony somatycznej. Nie wyklucza się również pochodzenia neurastenii z uprzedniej hysterii, wraz z którą może tkwić w podmiocie. W takim przypadku stopień ciężkości neurastenii ustala się na podstawie intensywności hysterii⁵³.

Psychastenia, zwana też psychonerwicą, stanowi formę nerwicy związaną najczęściej z ideami obsesyjnymi, które uniemożliwiają dokonanie swobodnego wyboru. Wola psychastenika jest sparaliżowana ciągłymi wątpliwościami, które stwarzają stan niezdecydowania i zakłopotania⁵⁴. W orzeczeniu rotalnym z 18 marca 1970 r. c. Bejan stwierdza się, iż psychastenia może wywołać niezdolność podmiotu do powzięcia w sposób wolny i świadomy zgody małżeńskiej⁵⁵.

W wyroku rotalnym z 18 grudnia 1986 r. c. Stankiewicz, rozpatrującym nieważność małżeństwa z tytułu poważnego braku rozeznania oceniającego, spotykamy stwierdzenie, iż w przypadku neurotyków można mówić o dojrze-

---

obsidentis. Pariter interdum – quamvis raro – accidit ut conflictus motivationum voliti in adversum militantium, praesertim si emotivatem maxime moveant, ob supervenientem phantasiae vel nervorum perturbationem, facultatem criticam hinc inde trahat, eamque graviter inficiat, ita ut nulla vera electio fieri potest”, ponens przywołuje dec. z 28 VI 1965 r. c. Anné, SRRD, 57 (1965), s. 503.

⁵¹ Dec. z 3 XII 1957 r. c. Di Felice, SRRD, t. XLIX, s. 788.

⁵² Dec. z 14 VII 1980 r. c. Di Felice, „Monitor Ecclesiasticus”, 113 (1988), s. 232.

⁵³ W. G ó r a l s k i, *Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich a nieważność małżeństwa (kan. 1095 n.2)*, [w:] *Ius matrimoniale*, t. 1, Lublin 1990, s. 45.

⁵⁴ Dec. z 28 VI 1971 r. c. Pompedda, „Monitor Ecclesiasticus”, 97 (1972), s. 51.

⁵⁵ SRRD, 62 (1975), s. 772-773.

łości umysłu spekulatywnego, lecz nie można mówić o ich dojrzałości psychologicznej, która polega na zdolności formowania sądów o osobach lub rzeczach świata realnego, a nie wymyślanego, w którym żyją liczni neurotycy, poszukujący schronienia właśnie w świecie imagacji, snów czy obłądki. Dojrzałość psychologiczna zależy od owej zdolności przewycięzania trudności życiowych, bez szczególnych niepokojów lub ucieczki w świat wymyślanego⁵⁶.

Podobne procesy mają również miejsce w orzecznictwie trybunałów niższej instancji. W cytowanej sprawie mężczyzna z tak ukształtowaną osobowością wychowywał się w rodzinie, w której ojciec w jego dzieciństwie przebywał w więzieniu. Już jako dziecko sprawiał trudności wychowawcze, nawet do matki odnosił się z przekleństwami. Jeszcze przed ślubem przejawiał nierównowagę, przyszłą żonę szantażował samobójstwem, jeśli ta nie wyrazi zgody na małżeństwo. „W krótkim czasie po zawarciu małżeństwa zaczął odchodzić od żony. W ciągu przeszło roku trwania małżeństwa odchodził kilkanaście razy. Świadkowie określają go jako chwiejnego w sądach, nierównoważonego, nie umiejącego zrezygnować ze swoich zachcianek, egoistę, człowieka, który dostawał „obłądki szału”. Biegły psycholog następująco scharakteryzował jego osobowość: kontakty z ludźmi utrudnia mu negatywizm, „brak zainteresowania sprawami innych osób, w tym i współmałżonka”⁵⁷.

W toku procesu ustalono, że mężczyzna ten, o osobowości neurotycznej, był bardzo silnie uzależniony od swego ojca. Nie odbywał zasadniczej służby wojskowej. W trakcie małżeństwa mało interesowały go przeżycia żony. Jak zeznała, każde z nich chodziło swoimi drogami. Małżeństwo przetrwało zaledwie cztery miesiące. Biegły psycholog rozpoznał u niego „nadmierną koncentrację na sobie, mały wgląd w siebie, duże napięcie wewnętrzne, poczucie niższości i własnej słabości”⁵⁸.

W analizowanej sprawie podłożem ukształtowania się osobowości neurotycznej mężczyzny była atmosfera wychowawcza domu rodzinnego. Rodzice zawsze traktowali go jak małe dziecko, rozpieszczali go, nie pomagali mu, aby sam decydował w swoich potrzebach. Po zawarciu małżeństwa traktował żonę jako przedmiot do wyżycia się. Nie potrafił u żony nic uszanować, wszystko, co zrobiła, było według niego złe, ustawicznie jeździł do swoich

⁵⁶ „Monitor Ecclesiasticus”, 113 (1988), s. 457.

⁵⁷ Akta Sądu Biskupiego w Lublinie, nr 2885.

⁵⁸ Tamże, nr 3055.

rodziców. Okazał się człowiekiem niezrównoważonym psychicznie, straszył żonę samobójstwem, ciągle nosił przy sobie skalpel. Biegły psycholog, uzasadniając jego neurotyczną osobowość, podkreślił: „bezradność, wzmożony krytycyzm, skłonności samobójcze, przeżywanie poczucia odrzucenia”⁵⁹.

Aby poznać naturę sakramentu małżeństwa, konieczny jest akt rozumu. Nerwice i psychonerwice powodują w psychice danej osoby lęki, które uniemożliwiają jej krytyczną ocenę przedmiotu zgody małżeńskiej⁶⁰.

Sama nerwica nie może czynić zgody małżeńskiej nieważną. Należy zawsze szukać, co leży u podłoża powstania nerwicy. Nerwice powstałe jako skutek zaburzenia osobowości mogą wpływać na ważność wyrażenia zgody małżeńskiej. Należy także mieć na względzie uprzedniość choroby, jej ciężkość oraz obiektywne oddziaływanie na zgodę. Nerwica jako choroba nie może być rozpatrywana szablonowo, lecz musi być analizowana odrębnie w każdym przypadku⁶¹.

6. WNIOSKI

Akta procesów kanonicznych o nieważność małżeństwa potwierdzają badania naukowe nad osobowością psychoneurotyczną. Osoby z tak zaburzoną osobowością nie są zdolne do tworzenia relacji interpersonalnych. Nie potrafią okazać partnerowi uczuć, w zawartym małżeństwie widzą jedynie swoje potrzeby, cechuje je wielki egoizm. Z tej racji ich małżeństwa od samego początku są nieudane, trwają krótko. Osoby takie żyją we własnym świecie, ze swoimi specyficznymi problemami, natomiast istotne kwestie związane z należyтым funkcjonowaniem małżeństwa sakramentalnego są dla nich czymś drugorzędnym. Wszystko to uniemożliwia im zawiązanie więzi interpersonalnych z partnerem małżeńskim. Osobowości neurotyczne są mało odporne na problemy, które niesie życie, występujące zwłaszcza tak często po zawarciu małżeństwa. Z tego powodu przejawiają załamania psychiczne, niekiedy połączone nawet z próbą samobójstwa⁶².

---

⁵⁹ Akta Sądu Biskupiego w Lublinie, nr 3103.

⁶⁰ Dec. z 24 II 1961 r. c. Sabbatani, SRRD, 53 (1961), s. 117.

⁶¹ G r a c z y k, dz. cyt., s. 46-47.

⁶² S. P a ź d z i o r, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095*, Lublin 1999, s. 117-118.

PSYCHONEUROTIC PERSONALITY IN RELATION
TO A SERIOUS LACK OF DISCERNING EVALUATION

S u m m a r y

Future spouses with psychopathic personality are not capable of establishing interpersonal relations. They are not able to manifest their feelings to their partners and are marked by considerable egoism. For this reason, their marriages are failures and usually last shortly. Such persons live in their own world, with their specific problems, whereas all the essential issues connected with a proper functioning of a sacramental marriage are of secondary importance for them. Their decision to establish a sacramental marriage has not been properly thought over by them. All this makes them unable to establish permanent interpersonal ties with their marital partners. Neurotic personalities are little resistant to problems they have to cope with in their marital life. Therefore they experience mental breakdowns, sometimes connected even with attempts at suicide.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: małżeństwo, osobowość psychoneurotyczna, rozeznanie oceniające, osobowość psychoneurotyczna a małżeństwo.

Key words: marriage, psychoneurotic personality, discerning evaluation, psychoneurotic personality and marriage.